

Ο Heidegger και η Οδήγηση της Μοτοσυκλέτας: Οι Έννοιες της Ενσώματης Νόησης και του Επιδέξιου Χειρισμού ως Αντικείμενο Έρευνας των Γνωσιακών Επιστημών

Αλκης Γούναρης

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract: Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζω ορισμένα από τα βασικά σημεία της φιλοσοφίας του Heidegger, που αποτελούν ενδιαφέρον πεδίο συζήτησης για το θεωρητικό υπόβαθρο των γνωσιακών επιστημών και νευροεπιστημών και παράλληλα συγκροτώ ένα επιχείρημα για την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος. Συγκεκριμένα εστιάζω στο ζήτημα της ενσώματης νόησης και του επιδέξιου χειρισμού και ειδικότερα στον τρόπο που ο άνθρωπος χειριζόμενος εργαλεία και αντικείμενα, αλληλεπιδρά με τον κόσμο του και καθίσταται στο ίδιο δομικό επίπεδο με αυτόν, εξαλείφοντας -κατά μια έννοια- την διάκριση μεταξύ δρώντος υποκειμένου και κόσμου. Η υπόθεση αυτή είναι οντολογικά και εννοιολογικά θεμελιώδης, διότι θέτει υπό έλεγχο παραδοσιακές παραδοχές και ενδεχομένως εσφαλμένες προκείμενες βάσης, οι οποίες εμποδίζουν σε ορισμένα πεδία την έρευνα για την ανθρώπινη νόηση. Η ιδέα του Heidegger είναι, ότι η πιο σημαντική μας ικανότητα ως ανθρώπινα όντα, δεν είναι η υπολογιστική σκέψη μας, αλλά η ικανότητά μας να συμπλεκόμαστε με τον κόσμο και να αναπτύσσουμε δεξιότητες που δεν είναι διανοητικές -με την έννοια του στοχασμού- αλλά πρακτικές. Τέτοιες δεξιότητες, όπως η οδήγηση της μοτοσυκλέτας, η ζωγραφική, ο χειρισμός των μουσικών οργάνων, τα σύνθετα κυρίως σπορ κ.α. προϋποθέτουν ένα είδος ενσώματης γνώσης και ταυτόχρονα μια διαρκή αλληλεπίδραση με το ίδιο το αντικείμενο και τον κόσμο.

Keywords: embodied cognition, skilful coping, affordances

Ορισμένοι σχολίασαν ότι ο τίτλος της εισήγησής μου παραπέμπει στο φιλοσοφικό best seller «*το zen και η τέχνη συντήρησης της μοτοσυκλέτας*» αλλά δεν στοχεύω σε μια τέτοια παραπομπή. Η αλήθεια είναι ότι επειδή το συνέδριο γίνεται στην Πάρο σκέφτηκα αντί για μοτοσυκλέτα να επικαλεστώ το windsurfing, μια και σε αυτό

¹ Γούναρης, Α. (2011). *Ο Heidegger και η Οδήγηση της Μοτοσυκλέτας: Οι Έννοιες της Ενσώματης Νόησης και του Επιδέξιου Χειρισμού ως Αντικείμενο Έρευνας των Γνωσιακών Επιστημών*. 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γνωσιακής Επιστήμης, Ελληνική Εταιρεία Επιστημών της Γνώσης και της Νόησης, Λεύκες Πάρου. Ανακτήθηκε 14/01/2019 από <https://alkisgounaris.gr/gr/research/heidegger-driving-the-motorcycle/>

υπήρξα όντως «επιδέξιος χειριστής» σύμφωνα με την έννοια που θα αναλύσουμε παρακάτω, αλλά τελικά αποφάσισα ότι η μοτοσυκλέτα αποτελεί ένα παράδειγμα που θα το καταλάβουν όλοι καλύτερα.

Για να δούμε τι σχέση μπορεί να έχει λοιπόν το windsurfing, η μοτοσυκλέτα, ο Ayrton Senna και ο Martin Heidegger.

Το θέμα όμως της ανακοίνωσης συνοψίζεται κυρίως στον υπότιτλο, όπου οι έννοιες της ενσώματης νόησης και του επιδέξιου χειρισμού δίνουν ακριβώς το στίγμα.

Αναφερόμενος λοιπόν στην ενσώματη νόηση (embodied cognition) - και όχι σε ενσώματο νου (embodied mind) ή ενσώματη νοημοσύνη (embodied intelligence) - εννοώ το χαρακτηριστικό της νόησης να καθορίζεται από τη σωματική κατάσταση και τη μορφή των νοήμονων όντων –αν δηλαδή διαθέτουν πόδια ή πτερύγια, αν βλέπουν χρώματα ή διαθέτουν κάποιου είδους σόναρ, αν έχουν γλωσσική ικανότητα ή αν έχουν ουρά κ.ο.κ. Η σωματική τους μορφή δηλαδή και ο τρόπος που το σώμα τους αλληλεπιδρά με το περιβάλλον καθορίζει τον τρόπο που νοούν. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ενσώματης νόησης λοιπόν, το αισθητηριακό σύστημα, η ικανότητα και ο τρόπος κίνησης στον χώρο, η ικανότητα χειρισμού εργαλείων, η ικανότητα επικοινωνίας, είναι ορισμένοι παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο που τα νοήμονα όντα αντιλαμβάνονται, νοηματοδοτούν, θέτουν στόχους και αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους, διαμορφώνοντας μια «εικόνα» για τον κόσμο- έναν τρόπο δηλαδή που ο κόσμος φαίνεται σε αυτά.

Από την άλλη πλευρά αναφερόμενος στον επιδέξιο χειρισμό (skilful coping) εννοώ την ικανότητα ενός νοήμονος όντος να αντιμετωπίζει και να χειρίζεται καταστάσεις ή πράγματα μέσα στον κόσμο του, με δεξιότητα -χωρίς να προβληματίζεται ή να σκέφτεται για το πώς θα τα χειριστεί.

Στόχος μου είναι να αναδείξω ως αντικείμενο μελέτης των γνωσιακών επιστημών και νευροεπιστημών, την υπόθεση ότι κατά τον επιδέξιο χειρισμό, όπως για παράδειγμα κατά την οδήγηση της μοτοσυκλέτας, το εργαλείο ή το αντικείμενο του χειρισμού (η μοτοσυκλέτα εν προκειμένω) παύει να γίνεται αντιληπτό ως αντικείμενο- αποσύρεται- και ταυτόχρονα συνιστά επέκταση της σωματικότητας του νοήμονος όντος καθορίζοντας εν τέλει τον τρόπο που αυτό νοεί, εφόσον δεχθούμε τις παραδοχές για την ενσώματη νόηση.

Οι απαρχές αυτής της ιδέας μπορεί να αναζητηθούν στον Heidegger.

Αν καταφέρουμε να θεωρήσουμε και να αντιμετωπίσουμε ερευνητικά το νοήμον υποκείμενο όχι ως σκεπτόμενο ον μόνον, αλλά ως κάτοχο μιας δεξιότητας – ως γνώστη, ως μάστερ, που χειρίζεται επιδέξια τις καταστάσεις και τα πράγματα του κόσμου του, αυτό που ενδεχομένως μπορούμε να επιτύχουμε, είναι να εξαλείψουμε έναν παραδοσιακό δυισμό -αυτόν του νοούντος υποκειμένου και του νοούμενου κόσμου- καθιστώντας στο ίδιο δομικό επίπεδο, στο ίδιο σύστημα, υποκείμενο και κόσμο, ως Μέσα_στον_Κόσμο_Είναι, σύμφωνα με την χαϊντεγκεριανή ορολογία (Heidegger, 1927 /1978).

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Ο Heidegger (1966) υποστήριξε ότι ο βασικός τρόπος του «Είναι» του νοήμονος όντος, η θεμελιώδης ιδιότητά του, δεν

είναι η υπολογιστική του ικανότητα, δηλαδή το κοινώς νοούμενο σκέπτεσθαι, αλλά ο ουσιώδης τρόπος του νοείν² –η ικανότητά του δηλαδή να βρίσκεται σε σύμπλεξη με τον κόσμο, νοηματοδοτώντας τον διαρκώς. Βρισκόμενο σε σύμπλεξη με τον κόσμο το νοούν υποκείμενο αναπτύσσει δεξιότητες οι οποίες δεν είναι μόνο διανοητικές (με την στενή έννοια της υπολογιστικής σκέψης) αλλά είναι κυρίως πρακτικές. Τέτοιες δεξιότητες, όπως για παράδειγμα η οδήγηση της μοτοσυκλέτας, η ζωγραφική, ο χειρισμός των μουσικών οργάνων, τα σύνθετα κυρίως σπορ, οι πολεμικές τέχνες, κ.α. προϋποθέτουν την ενσώματη νόηση και την διαρκή αλληλεπίδραση με άλλες οντότητες –όπως για παράδειγμα τα εργαλεία ή τα όργανα κλπ- που εντάσσονται στο σύστημα του εκάστοτε χειρισμού.

Για να γίνει κατανοητή αυτή η ιδέα του Heidegger είναι απαραίτητο να αναφερθούμε στην σχέση που διαμορφώνει το υποκείμενο που νοεί με τα πράγματα (σύμφωνα με την θεωρία του). Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το χαϊντεγκεριανό υποκείμενο που νοεί, ως Μέσα_στον_Κόσμο_Είναι – ως Dasein- βρίσκεται στο ίδιο σύστημα με τον κόσμο του και χαρακτηρίζεται από μια εσωτερική σχέση τέτοια, που δεν είναι δυνατόν να θεωρήσουμε από την μια πλευρά το υποκείμενο που νοεί και από την άλλη τον νοούμενο κόσμο του. Για να θεωρηθεί λοιπόν κάτι ως Μέσα_στον_Κόσμο_Είναι, οι δράσεις του μέσα στον κόσμο, είναι περισσότερο καθοριστικές από αυτό που ονομάζουμε σκέψη. Η ύπαρξη κατ' αυτήν την έννοια καθορίζεται από τη δράση μέσα στον κόσμο και όχι από την σκέψη. Πρώτα κάτι υπάρχει και μετά σκέπτεται (Damasio, 2006).

Η οδήγηση της μοτοσυκλέτας εν προκειμένω, για να πάρουμε το παράδειγμά μας, είναι μια σύνθετη δεξιότητα που φέρνει σε σύμπλεξη το νοούν υποκείμενο, με την μοτοσυκλέτα και το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναβάτης και μοτοσυκλέτα κινούνται. Το υποκείμενο που νοεί λοιπόν, βρισκόμενο σε μια διαρκή σύμπλεξη με τα πράγματα –πραγματεύεται διαρκώς κάτι. Πρέπει να σημειώσουμε επίσης, ότι ο Heidegger έχει μια ιδιαίτερη εμμονή με τις λέξεις (όπως π.χ. πράγμα – πραγματεύομαι) θεωρώντας ότι οι γερμανικές και ελληνικές λέξεις μάς υποδεικνύουν κάποιες πρωτογενείς σημασίες. Επιχειρώντας ο ίδιος (Heidegger, 1927 /1978), να καθορίσει τον τρόπο ύπαρξης των πραγμάτων με τα οποία βρισκόμαστε σε σύμπλεξη, τα διακρίνει σε «πρόχειρα» και «παρευρισκόμενα» όντα. Συγκεκριμένα ξεχωρίζει την «προχειρότητα» (Zuhandenheit) των εργαλείων -την κατάσταση δηλαδή να βρίσκονται προ των χεριών μας- όταν εμπλεκόμαστε στη χρήση τους και καλούμαστε να τα χειριστούμε επιδέξια, από την «παρεύρεση» τους (Vorhandenheit) όταν τα συλλαμβάνουμε νοητικά. Η προχειρότητα δηλαδή ή η παρεύρεση δεν είναι εγγενείς ιδιότητες των πραγμάτων, αλλά ιδιότητες που αποκτώνται καθώς συμπεριλαμβάνονται ή όχι, στο ίδιο σύστημα με τον χειριστή τους. Για παράδειγμα ένα σφυρί στο συρτάρι ή μια μοτοσυκλέτα στο γκαράζ δεν διαθέτει κάποιο είδος «προχειρότητας». Σύμφωνα με την διάκριση του Heidegger λοιπόν, η προχειρότητα δεν συνιστά ένα σύνολο ιδιοτήτων και λειτουργικών χαρακτηριστικών για το «τι είναι» το κάθε εργαλείο, αλλά αντιθέτως -σύμφωνα με αυτή τη θέση- το κάθε εργαλείο αποτελεί για τον χειριστή μια παρακίνηση για δράση, δηλαδή ένα για_να. [π.χ. για_να_οδηγώ, για_να_μετακινούμαι, για_να_παίζω_μουσική για_να_καρφώνω κ.ο.κ.].

² υπολογιστική - calculative - das rechnende Denken και ουσιώδης - στοχαστική - essential - meditative - reflective thinking - das besinnliche Denken

Είναι κατανοητό μέχρι εδώ ότι στο παράδειγμά μας θα χρησιμοποιούμε ως πρόχειρο τον την μοτοσυκλέτα. Ας δούμε λοιπόν πώς αλληλεπιδρά ο χειριστής με το πρόχειρο και τι συμβαίνει εν τέλει στο στάδιο της γνωσιακής κατοχής του επιδέξιου χειρισμού.

Δανείζομαι για την ανάπτυξη του παραδείγματος ορισμένα στάδια γνωσιακής κατοχής όπως τα έχει ορίσει ο Hubert Dreyfus (2002). Ο Dreyfus, ο άνθρωπος που έκανε γνωστό τον Heidegger στην Αμερική, και ενέπνευσε την ίδρυση του εργαστηρίου Χαϊντεγκεριανής Τεχνητής Νοημοσύνης στο MIT, διέκρινε πέντε στάδια για την επίτευξη του αυθεντικού επιδέξιου χειρισμού ενός «πρόχειρου» όντος. Από τον αρχάριο μέχρι τον ειδήμονα και τελικά τον μάστερ, τον «αυθεντικό» δηλαδή επιδέξιο χειριστή, σε κάθε στάδιο, επιτελούνται διαφορετικές γνωσιακές λειτουργίες, οικοδομώντας σταδιακά μια «γέφυρα» ανάμεσα στο υποκείμενο και τον κόσμο, αυτό που φαινομενολόγοι σαν τον Merleau-Ponty (1962) ονομάζουν κατευθυντικό (ή προθετικό) τόξο.

Στο πρώτο στάδιο, στο στάδιο του αρχαρίου οδηγού μοτοσυκλέτας για παράδειγμα, ο χειριστής μαθαίνει ορισμένους κανόνες για το πώς να αντιμετωπίζει τις διάφορες καταστάσεις και στη συνέχεια καλείται να δράσει σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες όπως περίπου ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής ακολουθεί κάποιο πρόγραμμα. Για παράδειγμα, μαθαίνει ότι πρέπει να αλλάζει ταχύτητα κάθε φορά που η ένδειξη στο κοντέρ ανεβαίνει κατά 15 χιλιόμετρα, ή να φρενάρει όταν βλέπει το σήμα “stop” κ.ο.κ. Καθώς εξελίσσεται και αποκτά εμπειρία σε πραγματικές συνθήκες οδήγησης αρχίζει να αντιλαμβάνεται πρόσθετες παραμέτρους και είναι σε θέση να αλλάξει π.χ. ταχύτητα όχι βλέποντας το κοντέρ αλλά ακούγοντας τον ήχο της μηχανής. Όταν πια οι οδηγικές του ικανότητες βελτιωθούν, αρχίζει να διακρίνει ποια από τα δεδομένα που αντιλαμβάνεται είναι σημαντικά και ποια μπορεί να αγνοεί, αρχίζει να αναζητά νέους κανόνες και λογικές διαδικασίες και να αποφασίζει κάθε φορά μόνος του, έλλογα (και όχι αυστηρά βάσει των κανόνων που έχει μάθει στην αρχή), πώς θα χειριστεί μια κατάσταση – πχ. πότε και πόσο θα φρενάρει, πόσο θα γείρει στη στροφή, αν θα επιταχύνει κ.ο.κ.

Αποκτώντας όλο και περισσότερη εμπειρία ο οδηγός σταδιακά πράττει ολοένα και πιο «διαισθητικά» (σε εισαγωγικά) –ή πιο αυτόματα θα έλεγαν ορισμένοι- ελαχιστοποιώντας τις έλλογες αποφάσεις του. Για παράδειγμα, ένας έμπειρος οδηγός πλησιάζοντας σε μια στροφή, με υψηλή ταχύτητα, σε βρεγμένο οδόστρωμα, καταλαβαίνει ότι κινείται γρήγορα για τις συγκεκριμένες συνθήκες και αποφασίζει αν π.χ. θα φρενάρει ή θα κατεβάσει ταχύτητα χωρίς να έχει τον χρόνο να επεξεργαστεί λογικά τα δεδομένα που του παρουσιάζονται. [Να σημειωθεί εδώ ότι όλα αυτά γίνονται ισορροπώντας πάνω στην μοτοσυκλέτα – και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς οι συνθήκες οδήγησης είναι συνεχώς μεταβαλλόμενες, π.χ. η ταχύτητα, η κλίση της στροφής, η ποιότητα του εδάφους κ.ο.κ.]

Όταν πια στο τελικό στάδιο απόκτησης της οδηγικής γνώσης ο μοτοσυκλετιστής γίνει μάστερ, «αυθεντικός» δηλαδή χειριστής, διαθέτει μια τεράστια γκάμα επιλογών τις οποίες εκτελεί σε κάθε συνθήκη με τρόπο τέτοιο που μοιάζει να είναι αυτόματος. Χωρίς σκέψη. Δεν υπολογίζει τις εναλλακτικές, ούτε τι ακριβώς πρέπει να κάνει σε κάθε περίπτωση. Απλώς το κάνει, αγνοώντας τις λεπτομέρειες.

Είναι χαρακτηριστικό αυτό που έλεγε ο παγκόσμιος πρωταθλητής Formula 1 Ayrton Senna, ότι καθώς οδηγεί δεν τον απασχολεί πώς θα στρίψει ή θα φρενάρει. Απλώς το κάνει. Οδηγεί στο όριο ενώ παράλληλα σκέφτεται την τακτική που θα ακολουθήσει για να προσπεράσει τον αντίπαλο στον επόμενο γύρο. Σε μια τέτοια κατάσταση μπορούμε να μιλήσουμε για μέγιστη γνωσιακή «κατοχή» (maximum grip). (Dreyfus, 2007)

Αυτό που είναι όμως σημαντικό να διευκρινιστεί σε αυτό το σημείο, είναι ότι για να υπάρξει εν τέλει αυθεντικός χειρισμός θα πρέπει – σύμφωνα με τη θέση του Heidegger- να γίνει τελικά «**απόσυρση**» του πρόχειρου όντος, με την έννοια ότι πρέπει να πάψουμε να αντιλαμβανόμαστε το «πρόχειρο» ον ως κάτι, που πρέπει να το χειριστούμε με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο για να πετύχουμε κάτι άλλο, και παράλληλα να αρχίσουμε να νοιαζόμαστε για τις δυνατότητες που ανοίγονται μπροστά μας λόγω της σύμπλεξης μας με το συγκεκριμένο πρόχειρο ον. Επιστρέφοντας στο παραπάνω παράδειγμα με την οδήγηση της μοτοσυκλέτας, ως επιδέξιοι χειριστές ενώ μπορούμε να παρατηρούμε τους περαστικούς ή να σκεφτόμαστε φιλοσοφία καθώς οδηγούμε, αν αρχίσουμε να σκεφτόμαστε πώς θα χειριστούμε την μοτοσυκλέτα ή πόσο θα γείρουμε στροφή και να αρχίσουμε πρώτα να λογαριάζουμε τις κινήσεις μας και μετά π.χ. να αποφασίζουμε αν θα γείρουμε ή αν θα αλλάξουμε ταχύτητα, το πιθανότερο είναι να χάσουμε την ισορροπία μας.

Αυτό που τελικά συμβαίνει στον επιδέξιο χειρισμό είναι ότι η βασική εμπειρία παύει να περιλαμβάνει το εργαλείο ως κάτι για να. Κι ενώ ένας εξωτερικός παρατηρητής, μπορεί να περιγράψει «αντικειμενικά» ότι ο οδηγός χρησιμοποιεί τη μοτοσυκλέτα του, ως μοτοσυκλέτα, για να μετακινηθεί στον δρόμο, ο ίδιος ο αναβάτης –ως επιδέξιος χειριστής- δεν βιώνει την μοτοσυκλέτα ως μοτοσυκλέτα. Στην καλύτερη περίπτωση, δεν βιώνει την μοτοσυκλέτα καν. Απλώς νοιάζεται για την δυνατότητα που έχει να κινηθεί γρήγορα στον δρόμο και να αντιμετωπίσει τις καταστάσεις που προκύπτουν μπροστά του.

Η θέση αυτή σχετίζεται άμεσα με δυο ζητήματα που άπτονται της γνωσιακής έρευνας: το πρώτο αφορά αυτό που οι μορφικοί ψυχολόγοι ονόμαζαν «επικλήσεις» (solicitations) και αργότερα ο J.J. Gibson (1977) ονόμασε «παρεχόμενες δυνατότητες» (affordances), και το δεύτερο αφορά αυτό που οι γνωσιακοί φαινομενολόγοι ονομάζουν «σωματικό σχήμα» ή «σωματική σύνθεση».

Θα αναφερθώ συνοπτικά και στα δυο ώστε να στηρίξω καλύτερα την υπόθεση που επιχειρώ να αναδείξω από την αρχή.

Το πρώτο υιοθετεί τη θέση ότι ο επιδέξιος χειρισμός δεν προϋποθέτει μια σταθερή εγκεφαλική λειτουργία. Δεν απαιτείται δηλαδή μια καταγεγραμμένη λειτουργία που αυτοματοποιεί (κυριολεκτικά) μια ορισμένη δράση για κάποιον προκαθορισμένο τύπο κατάστασης, ο οποίος πυροδοτεί στη συνέχεια μια επίσης προκαθορισμένη απόκριση, η οποία είτε επιτυγχάνει είτε αποτυγχάνει. Αντιθέτως, όπως σημειώνει ο Dreyfus (2007), ο επιδέξιος χειρισμός ενός πρόχειρου όντος, βιώνεται ως «επίκληση» ή ως «παρεχόμενη δυνατότητα», και συνεπάγεται μια ελαστική απόκριση ανάλογα με το νόημα που προσδίδεται κάθε φορά στην τρέχουσα κατάσταση. Αυτό σημαίνει ότι ο χειριστής νοηματοδοτεί συνεχώς την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ακόμα και αν δεν σκέφτεται (με την στενή έννοια του όρου).

Ο Dreyfus στηρίζει αυτή τη θέση του στα ευρήματα του Walter Freeman (1987). Αυτό που παρατήρησε ο Freeman πειραματιζόμενος με τον οσφρητικό βολβό κουνελιών, είναι ότι οι συμπεριφορές τους, βασίζονται σε πρότυπα που δημιουργούνται και καταρρέουν συνεχώς και όχι απλώς σε αναγνώσεις κάποιων σταθερών πρότυπων δράσης. Γι' αυτό το λόγο δεν υπάρχουν ποτέ δυο όμοιες αποκρίσεις. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Freeman, όταν ένα κουνέλι μυρίζει ένα καρότο, για παράδειγμα, η εγκεφαλική κατάσταση στην οποία βρίσκεται, συνιστά το αποτέλεσμα του αθροίσματος των προηγούμενων βιωμάτων του ζώου, σχετικά με τα καρότα, και αυτή η κατάσταση είναι άμεσα σε σύζευξη ή «απηχεί», τις παρεχόμενες δυνατότητες που προσφέρονται από αυτό το συγκεκριμένο καρότο. Εκείνο που, στη φυσική εισροή, είναι άμεσα αντιληπτό κάθε φορά που το κουνέλι οσφραίνεται, είναι μια δυνατότητα...

Η κατάσταση είναι σαφώς περισσότερο περίπλοκη κατά την οδήγηση της μοτοσυκλέτας αλλά η αρχή πρέπει να είναι η ίδια. Ο μοτοσυκλετιστής, καθώς ισορροπεί, φρενάρει, επιταχύνει, γέρνει στη στροφή, αλλάζει ταχύτητες κ.ο.κ. δεν ακολουθεί κάποιο σταθερό pattern σύμφωνα με το οποίο δρα αυτόματα αντιμετωπίζοντας την τρέχουσα κατάσταση βάσει των πρότερων εμπειριών του και μόνον, αλλά νοηματοδοτεί διαρκώς τις παρεχόμενες δυνατότητες που προσφέρονται από το σύστημα μέσα στο οποίο κινείται μαζί με την μοτοσυκλέτα του.

Για να καταστεί στο ίδιο σύστημα ο οδηγός και η μοτοσυκλέτα, η μοτοσυκλέτα ως πρόχειρο ον θα πρέπει όπως είπαμε να αποσυρθεί. Στην απόσυρση αυτή συνηγορεί και η υπόθεση σωματικής σύνθεσης – για να αναφερθούμε και στο δεύτερο ζήτημα.

Η ιδέα της σωματικής σύνθεσης (Τσακίρης, 2004) είναι Μερλωποντιανής κατεύθυνσης και για να γίνει κατανοητή η έννοια, ένα καλό παράδειγμα αποτελεί η περιγραφή του Merleau-Ponty (1962: 152) για τον χειρισμό του μπαστουιού βάδισης από έναν τυφλό. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, από την στιγμή που το μπαστούνι έχει γίνει οικείο εργαλείο, ο κόσμος των πραγμάτων, που είναι δυνατόν να αισθανθεί ο τυφλός, επεκτείνεται και αρχίζει πλέον, όχι στο δέρμα του χεριού αλλά στο άκρο του μπαστουιού. Οι πιέσεις στο χέρι και στο μπαστούνι δεν είναι πλέον δεδομένες επειδή το μπαστούνι δεν είναι πλέον ένα αντικείμενο, αλλά αναπόσπαστο μέρος του τρόπου με τον οποίο ο τυφλός αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Πρόκειται δηλαδή για ένα σωματικό εξάρτημα- τμήμα, που προεκτείνει τη σωματική του σύνθεση. Μια ανάλογη περιγραφή θα μπορούσε να κάνει και ένας έμπειρος οδηγός μοτοσυκλέτας για τον τρόπο που αλληλεπιδρά, μέσω της μοτοσυκλέτας, με το περιβάλλον του, τον δρόμο και την άσφαλτο.

Κλείνοντας, περισσότερο σαν παράδειγμα και λιγότερο ως επιχείρημα επικαλούμαι ορισμένα εργαστηριακά ευρήματα, που πρώτον έχουν καταδείξει την αναδιοργάνωση των νευρώνων πριν και μετά την χρήση εργαλείων (σε μακάκους που χρησιμοποιούσαν φτυάρι για να πιάσουν απομακρυσμένα αντικείμενα) (Iriki & co, 1966 - Yamamoto & Kitazawa 2001) και δεύτερον έχουν επιχειρήσει να περιγράψουν την προέκταση του αισθητηριακού ερεθίσματος όχι στην άκρη του χεριού, όπως είναι αναμενόμενο, αλλά στην άκρη των εργαλείων που χρησιμοποιούμε. Ειδικά αυτά τα τελευταία ευρήματα των Yamamoto – Kitazawa δείχνουν ότι κατά το άγγιγμα αντικειμένων μέσω μπαγκέτων (με τα μάτια κλειστά), το αισθητηριακό ερέθισμα

γίνονταν αντιληπτό στην άκρη της μπαγκέτας και όχι στην άκρη του χεριού που κρατούσε την μπαγκέτα, ανασυντάσσοντας κατά μια έννοια τον ιδιοδεκτικό βρόχο.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, και μένοντας στο παράδειγμα της οδήγησης της μοτοσυκλέτας θα μπορούσαμε να επαναδιατυπώσουμε την αρχική υπόθεση ως εξής:

Κατά την οδήγηση της μοτοσυκλέτας από έναν επιδέξιο χειριστή δεν κυριαρχεί κάποιο υπάρχον νοητικό πρότυπο που θέτει τον οδηγό κυριολεκτικά σε λειτουργία αυτοματισμού. Αυτό που συμβαίνει κατά την οδήγηση, είναι ότι η μοτοσυκλέτα παύει να βιώνεται ως εργαλείο και η προχειρότητά της αποσύρεται. Η σωματική σύνθεση περιλαμβάνει τώρα την μοτοσυκλέτα και αυτό το σύστημα επανανοηματοδοτείται διαρκώς σύμφωνα με τις παρεχόμενες δυνατότητες και την πρότερη εμπειρία του οδηγού. Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι το ίδιο το νόημα δεν «περιέχεται» στο νοούν υποκείμενο αλλά αποτελεί ιδιότητα του συστήματος μέσα στο οποίο αυτό δρα.

Καταληκτικά, θα ήθελα να σημειώσω, ότι αυτό που επιχειρώ να κάνω με την παρούσα ανακοίνωση δεν είναι να συντάξω κάποιο ερμηνευτικό μοντέλο αλλά να τονίσω τις ενδιαφέρουσες προοπτικές στην έρευνα και την επιστημονική μελέτη της νόησης, που ανοίγονται υιοθετώντας μια χαϊντεγκεριανής κατεύθυνσης υπόθεση τόσο για τον ενσώματο χαρακτήρα της όσο και για την απόσυρση του «εργαλείου» κατά την βέλτιστη κατοχή και τον επιδέξιο χειρισμό.

Παρότι τα φιλοσοφικά προβλήματα αρχικά μοιάζουν γλωσσικά και εννοιολογικά, υπάρχουν περιπτώσεις που η υιοθέτηση προκείμενων βάσης -όπως είναι η άρση του δυισμού έσω - έξω και η ένταξη του υποκειμένου που νοεί στο ίδιο σύστημα με το τον κόσμο του- μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περεταίρω μελέτης για τις επιστήμες της νόησης._

Βιβλιογραφία:

Beer, R. D. (1995). *A dynamical systems perspective on agent-environment interaction*. *Artificial Intelligence*, 72, 173-215.

Churchland, P. S., Ramachandran, V. S., & Sjenowski, T. (1994). *A critique of pure vision*. In C. Koch & J. Davis (Eds.), *Large scale neuronal theories of the brain*. Cambridge, MA: MIT Press.

Clark, A. (1997). *Being there: Putting brain, body, and world together again*. Cambridge, MA: MIT Press.

Clark, A. (1998). *Embodied, situated, and distributed cognition*. In W. Bechtel, & G. Graham (Eds.), *A companion to cognitive sciences* (pp.506-517). Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.

Damasio, A. (2006). *Descartes' Error*. London: Vintage Books.

Dreyfus, H.L. (2002). *Intelligence without representation: Merleau-Ponty's critique of mental representation*. *Phenomenol. Cognitive Sci.* 1 4 pp. 367–383.

Dreyfus, H.L. (2007). *Why Heideggerian AI Failed and how Fixing it would Require making it more Heideggerian*. *Artificial Intelligence*, 171, 18, pp. 1137-1160.

Freeman W.J., Grajski, K.A. (1987). *Relation of olfactory EEG to behavior: Factor Analysis*. *Behavioral Neuroscience*, 101: 766-777.

Gibson, J. J. (1977). *The theory of affordances*. In R. Shaw & J. Bransford (Eds.), *Perceiving, acting, and knowing: Toward an ecological psychology* (pp. 67-82). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Heidegger, M. (1975). *The Way Back to the Ground of Metaphysics*, in *Quest For Being*, in Kaufman's *Existentialism From Dostoevsky to Sartre*, pp 265-279.

Heidegger, M. (1927). *Sein und Zeit*. μτφρ. Τζαβάρα, Γ. (1978). *Είναι και Χρόνος*. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη.

Heidegger, M. (1966). *Discourse on thinking*. New York: Harper & Row Publishers.

Iriki, A., Tanaka, M., Iwamura, Y. (1996). «Coding of modified body schema during tool use by macaque postcentral neurones», *Neuroreport*, 7, pp 2325-2330.

Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.

Kant, I. (2003). *Critique of pure reason* (N. Kemp Smith, Trans.). Houndmills, England: Palgrave Macmillan (original work published 1781).

Kaufmann, W. (1975). *Existentialism - From Dostoevsky to Sartre*, Kaufmann (Ed), A Meridian Book, New American Library.

Kirsh, D. & Maglio, P. (1994). *On distinguishing epistemic from pragmatic action*. *Cognitive Science*, 18, 513-549.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Maurice Merleau-Ponty (1962). *Phenomenology of Perception*. trans. C. Smith. Routledge & Kegan Paul

Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child* (M. Cook, Trans.). New York: Basic Books, Original work published 1937.

van Gelder, T. & Port, R. (1995). *It's about time: An overview of the dynamical approach to cognition*. In R. Port & T. van Gelder (Eds.), *Mind as motion: Explorations in the dynamics of cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.

Yamamoto, S., Kitazawa, S. (2001). *Sensation at the tips of invisible tools*. *Nature Neuroscience*, 4, pp. 979-980.

Τσακίρης Μ. (2004). *Σώμα και πράξη: μεταξύ φαινομενολογίας και νευροεπιστημών*. Στο "Ανθρωπολογία, κουλτούρα, και πολιτική (Ετερότητες τόμος 1)", Επιμ. Χ. Δερμεντζόπουλος, Μ Σπυριδάκης. Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.